

Når journalister havner i rettssalen – og hvordan de kan unngå det

Jon Wessel-Aas

1. Innledning

Den enkleste måten å unngå å havne i rettssalen på som journalist, er å dekke ufarlige saker på en ufarlig måte, helst med samtykke fra alle de omtalte personene. For den undersøkende, kritiske journalisten er ikke dette noen farbar vei. For denne journalisten er det ofte nødvendig å grave i og avdekke forhold og sammenhenger som noen ikke ønsker å la offentligheten få del i – og i hvert fall ikke gjennom journalistens uavhengige, kritiske formidling. Denne eller disse «noen» vil ofte heller ikke bidra til å opplyse saken – i verste fall vil de tvert om forsøke å tilsløre forholdene, motarbeide journalisten og ikke sjelden true journalisten med søksmål. Håpet er at journalistens sak blir lagt død, og noe samtykke til publisering av opplysningene om vedkommende, er ikke et aktuelt tema.

Selv om tendensen har gått litt i bølger de seneste 20–30 årene, viser et søk på rettsavgjørelser omkring straffelovens § 246 og 247 (om ærekrenkelser) og § 390 (om privatlivets fred) i Lovdata (www.lovdata.no) at veien fra publisering av slik journalistikk til rettssalen ikke er så lang.¹²

Selv om det finnes enkelte andre lovregler som innebærer begrensninger i pressefriheten – med hensyn til *hva* som lovlig kan publiseres – er det reglene om ærekrenkelser og om privatlivets fred som i praksis danner grunnlaget for de aller fleste søksmål mot pressen.

¹ En god oversikt over slike saker fra 2000-tallet finnes i domsarkivet på Norsk Redaktørforenings nettsider: <http://www.nored.no>

² Straffeloven har nylig blitt totalrevidert, men endringene trer ikke i kraft før tidligst i 2012. Til endringene hører at ærekrenkelser er blitt avkriminalisert. De er flyttet til skadeserstatningsloven, og overtredelser vil ikke lenger kunne bli sanksjonert med straff, men utelukkende med sivile erstatningskrav. Forbudet mot krenkelser av privatlivets fred beholdes i straffeloven, og vil således fortsatt være straffbare, i tillegg til erstatningsbetingende. Det har for øvrig ikke vært meningen å endre det materielle innholdet i reglene, slik de blir praktisert i dag. Stortinget er på dette området uansett bundet av overordnede rettsprinsipper i Grunnloven og i Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) – som jeg kommer nærmere inn på senere i kapittelet.

Dette henger blant annet sammen med at både vernet om enkeltpersoners omdømme og vernet om deres privatliv er beskyttede menneskerettigheter, på lik linje med ytringsfriheten.

Ettersom det i praksis er omdømmevernet og vernet om privatlivet som oftest kommer i rettslig konflikt med ytringsfriheten, vil hovedvekten av dette kapittelet være viet de utfordringene som dette innebærer for den undersøkende journalistikken. Jeg vil imidlertid også streife innom enkelte andre juridiske begrensninger som først og fremst har betydning for hvilke handlinger en journalist kan foreta seg i selve researchfasen av arbeidet.

Målet med den videre fremstillingen er ikke å gjøre leseren til en juridisk ekspert på området, men å forklare hovedtrekkene i det juridiske landskapet som en undersøkende journalist beveger seg i – og helst gjøre leseren bedre i stand til å forstå hvilke momenter i arbeidet frem til og med publisering som er juridisk viktige.

2. Rettslige utgangspunkter – det store perspektivet

Pressefriheten er en elementær del av ytrings- og informasjonsfriheten – friheten til å kommunisere, privat og offentlig, uten myndighetenes innblanding.

I Norge er denne friheten for det første forankret i Grunnlovens § 100, som i første ledd slår fast at ytringsfrihet er utgangspunktet – «*Ytringsfrihed bør finde sted*» – og som i annet ledd fastsetter hovedbetingelsene for at myndighetene skal kunne gjøre unntak fra dette utgangspunktet i form av offentligrettslige inngrep overfor noen som utøver sin ytringsfrihet:

Ingen kan holdes retslig ansvarlig for at have meddelt eller modtaget Oplysninger, Ideer eller Budskab, med mindre det lader sig forsvare holdt op imod Ytringsfrihedens Begrundelse i Sandhedssøgen, Demokrati og Individets frie Meningsdannelse. Det retslige Ansvar bør være foreskrevet i Lov.³

Dette innebærer at ethvert inngrep i ytringsfriheten – for eksempel en erstatningsdom mot en journalist for ærekrenkelser – må kunne forsvares ut fra de tre hovedbegrunnelsene for ytringsfriheten: sannhetssøken, demokrati og individets frie meningsdannelse. Dessuten må inngrepet være hjemlet i lov (eller, helt unntaksvis, ulovfestet rett). Stortinget må altså i det

³ Grunnloven § 100 ble totalrevidert i 2004, og det foreligger lite rettspraksis etter den nye bestemmelsen. For en nærmere beskrivelse av innholdet vises det til bestemmelsens forarbeider, særlig Ytringsfrihetkommisjonens utredning «Ytringsfrihed bør finde sted» i *NOU 1999: 27*. Bestemmelsen er også behandlet av Benedikte Moltumyr Høgberg, «'Nye' Grunnloven § 100», *Lov og Rett* 2006 s. 463. En nærmere tolkning av særlig annet ledd er også gjort av Høyesterett i den såkalte «Brennpunkt-saken», jf. Rt 2007 s. 404.

minste ha ment, og vedtatt som lov, at vedkommende type ytring skal være ulovlig og at overtredelser skal kunne føre til sanksjoner (eksempelvis straff eller erstatning). Likevel må domstolene i hver enkelt sak vurdere om det aktuelle inngrepet konkret lar seg forsvare ut fra de forannevnte hensynene.

Hensynet til samfunnsdebatten er altså et fremtredende element i begrunnelsen for ytringsfriheten. Her spiller pressen en sentral rolle, jf. blant annet beskrivelsen av pressens samfunnsrolle i Vær varsom-plakaten pkt. 1, som i andre ord og vendinger nettopp understreker de samme hensynene. Nå er det ikke alt som publiseres i pressen som forfølger denne ideale fordring, men den kritiske, undersøkende journalistikken – som denne boken har for øyet – har i hvert fall det som hensikt. Ytringsfriheten står derfor i utgangspunktet særlig sterkt i saker som angår kritisk, undersøkende journalistikk.

Privatlivets fred og omdømmevernet er ikke gitt en tilsvarende generell beskyttelse i Grunnloven. Her er Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) mer balansert. EMK beskytter både ytringsfriheten (artikkel 10) og retten til privatliv (artikkel 8). Retten til privatliv er gjennom praksis fra Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) tolket slik at den omfatter personvernet mer generelt, også enkeltindividers omdømmevern.⁴

EMK er gjennom menneskerettsloven⁵ gitt status som norsk lov, og gjennom menneskerettslovens § 3 skal EMK i tilfeller av motstrid gå foran annen norsk lov (ikke Grunnloven, men «vanlige» lover, vedtatt i henhold til Stortingets lovgivningskompetanse i henhold til Grunnlovens § 75 flg.).

I praksis fra de seneste ti–femten årene har EMK hatt langt større plass i presserettssakene i norske domstoler enn Grunnlovens § 100 – noe som nok også har sammenheng med at det foreligger omfangsrik praksis fra EMD, blant annet knyttet til artikkel 8 og artikkel 10, ikke minst når det gjelder avveiningen mellom de to rettighetene i konkrete saker. De avveiningskriteriene og -prinsippene som EMD anvender, er norske domstoler forpliktet til å følge.⁶

⁴ Deler av denne utviklingen er behandlet i Jon Wessel-Aas, «Personvern kontra pressefrihet – nye signaler fra Strasbourg?», *Lov og Rett* 2005 s. 370.

⁵ Lov av 21.05.99 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i Norge.

⁶ En grundig behandling av utviklingen er gitt av Jon Wessel-Aas i kapittelet «Paradigmeskifte i pressefriheten» i *Norsk presses historie* (Hans Fredrik Dahl mfl., red.) Bind III s. 459 (Guri Hjeltnes, red.), Universitetsforlaget 2010.

Det er derfor grunn til å se litt nærmere på hva EMK betyr for den rettslige vurderingen av saker hvor pressefriheten må avveies mot person- og/eller omdømmevernet – da dette samtidig er styrende for de rettslige rammene for undersøkende journalistikk.⁷

3. Hva slags omtale berører person-/omdømmevernet?

Utgangspunktet for et typisk søksmål mot pressen vil være at noen hevder at en publisert artikkel/et kringkastet program inneholder ærekrenkende beskyldninger rettet mot vedkommende, eller opplysninger som krenker vedkommendes privatliv. Det første domstolene må ta stilling til da, er om det *objektivt sett* er publisert noe som er ærekrenkende eller som tilhører vedkommendes privatliv.

Enhver påstand om at en identifiserbar person eller organisasjon har foretatt seg noe som omverdenen vil fordømme, vil normalt bli regnet som en ærekrenkende beskyldning. Beskyldninger om straffbare forhold vil alltid bli ansett som ærekrenkende, men også beskyldninger om forhold som ellers er egnet til å svekke vedkommendes omdømme – moralsk, profesjonelt eller på annen måte – vil kunne bli regnet som ærekrenkende. Eksempler på det sistnevnte er beskyldninger mot en barnelege om manglende omsorg for pasientene⁸ og beskyldninger mot en huseier om brudd på bopliktreglene i vedkommende kommune.⁹ I alminnelig kritisk journalistikk hører det nærmest til sjangerens natur at den objektivt sett vil inneholde ærekrenkelser. Spørsmålet er derfor ikke hvordan man skal unngå ærekrenkelser, men hvordan man skal unngå de *rettsstridige* ærekrenkelsene.

Når det gjelder privatlivets fred, dreier vernet seg om å beskytte enkeltindivider mot at opplysninger om deres personlige forhold, deres private liv, blir offentliggjort. Utgangspunktet her er at nær sagt enhver opplysning om en identifiserbar persons privatliv er beskyttet mot offentliggjøring. Det er ikke bare snakk om det helt private – det «hemmelige» – men om detaljer fra alt hva en person foretar seg *som privatperson*. Følgelig har det i rettspraksis også blitt regnet som offentliggjøring av private opplysninger at ukeblader har publisert bilder av kjente personer på offentlige steder, i private ærender

⁷ I nyere, norsk juridisk teori er forholdet mellom ytringsfrihet og personvern behandlet grundig i bokform i Kyrre Eggen, *Ytringsfrihet* (Cappelen Akademisk Forlag 2002) og i Bjørnar Borvik, *Personvern og ytringsfrihet* (skriftserie for doktoravhandlinger, UiB 2008, ISBN 978-82-308-0629-6).

⁸ LB-1999-1336 (Barnelege)

⁹ Rt-2003-928 (Boplikt)

(eksempelvis i alpinbakken, på restaurant og lignende).¹⁰ Det er videre slått fast i flere dommer at også kjente personer i utgangspunktet har krav på samme respekt for privatlivet som alle andre personer.¹¹

Hvis innholdet i en publisasjon objektivt sett ærekrenker noen eller offentliggjør deler av deres privatliv, blir spørsmålet om publiseringen i det konkrete tilfellet var rettmessig, alternativt rettsstridig. Dette er egentlig et spørsmål om å avveie hensynet til ytringsfriheten mot hensynet til vedkommendes æresvern og/eller privatlivsvern.

I det følgende punktet skal vi se nærmere på hvilke momenter som er sentrale i disse avveiningene.

4. Avveiningen mellom ytringsfriheten og person-/omdømmevernet i konkrete saker

4.1 Innledning

Det mest sentrale elementet i alle vurderinger hvor hensynet til ytringsfriheten skal avveies mot hensynet til person-/omdømmevernet, er hvorvidt offentliggjøringen har *allmenn interesse* – om publiseringen skjedde som ledd i samfunnsdebatten, jf. hva som er sagt ovenfor om hovedbegrunnelsene for ytringsfriheten. Man kan si det slik at det først er når en ærekrenkende ytring eller en ytring som offentliggjør private opplysninger, formidles som ledd i samfunnsdebatten, at hensynet til ytringsfriheten for alvor slår til.

4.2 Privatlivets fred

I saker som utelukkende dreier seg om publisering av private opplysninger om identifiserbare personer, kommer dette tydeligst frem: Her kan det som en grov hovedregel fastslås at publisering av slike opplysninger anses som lovlig bare dersom opplysningene kan sies å yte et minstebidrag til samfunnsdebatten, eventuelt at de inngår som et nødvendig ledd i formidlingen av annen informasjon som bidrar til samfunnsdebatten.

Fra norsk rett er Høyesteretts domfellelse av Se og Hør i Big Brother-saken¹² illustrerende for løsningen når publiseringen mangler allmenn interesse. Der dreide det seg om artikler om mulig utroskap og samlivsproblemer i forholdet mellom to tidligere Big Brother-deltagere. Artiklene ble vurdert som ren sladder i underholdningsøyemed. Da slo

¹⁰ von Hannover mot Tyskland (EMD dom av 24. juni 2004)

¹¹ von Hannover mot Tyskland, Rt-2007-687 (Big Brother) og HR-2008-1480-A (Bryllupsfoto)

¹² Rt-2007-687

ikke hensynet til ytringsfriheten inn med noen styrke, mens hensynet til privatlivets fred sto desto sterkere.

Et eksempel som viser at hensynet til samfunnsdebatten blir avgjørende i favør av ytringsfriheten, er Høyesteretts dom i Plata-saken.¹³ Her dreide det seg om visning på fjernsyn av bilder tatt av Politiets overvåkningskameraer på Plata i Oslo. I en sekvens viste bildene en mann – hånd i hånd med sin femårige stedatter – som ble ført bort av politiet, etter å ha blitt pågrepet for kjøp av heroin. Mannen var identifiserbar for dem som kjente ham fra før. Selv om Høyesterett mente at bildene og de ledsagende opplysningene om heroinkjøp innebar offentliggjøring av hans privatliv, ble publiseringen vurdert som rettmessig. Bildene illustrerte alminneliggjøringen av narkotikahandel på Plata, og ble vist i forbindelse med en debatt om dette problemet. Han kunne ikke ha vært ytterligere anonymisert (sladdet) uten at informasjonsverdien i bildene hadde gått tapt. Bildene bidro til å belyse samfunnsdebatten, og da måtte hensynet til ytringsfriheten veie tyngre enn hensynet til vedkommendes personvern.¹⁴

4.3 Ærekrenkelser

Når det gjelder ærekrenkelser, er vurderingene noe mer sammensatt. Privatlivets vern er et vern mot offentliggjøring av informasjon som tilhører den private sfæren, uavhengig av om informasjonen er sann eller ikke. Vernet om æren er først og fremst et vern mot urettmessige angrep på personers offentlige omdømme – deres «gode navn og rykte», som det ofte uttrykkes. Utgangspunktet da er at det er de *usanne/udokumenterte* beskyldningene man ønsker å verne mot. En sann beskyldning vil – med mindre den samtidig krenker privatlivets fred, jf. ovenfor – som klar hovedregel være rettmessig.

I det følgende forutsettes det derfor at vi snakker om publisering av ærekrenkende beskyldninger som den beskyldte bestrider sannhetsgehalten i, og som det heller ikke ved domstolsbehandlingen lar seg gjøre å føre ugjengjeldelig bevis for.

Når vi forholder oss til pressens rolle, vet vi jo at det for eksempel daglig publiseres saker som enten refererer konflikter hvor partene (kildene) beskylder hverandre for et eller annet, eller hvor pressen selv har gravet frem forhold som direkte eller indirekte innebærer at noen beskyldes for noe. Som eksempel på det første nevnes referater fra straffesaker, hvor selve tiltalen per definisjon inneholder en beskyldning om straffbare forhold. Som eksempel

¹³ Rt-2008-489

¹⁴ En oppdatert gjennomgang av forholdet mellom pressefriheten og vernet om privatlivets fred gis i Jon Wessel-Aas, «Pressefrihet og privatlivets fred», *Lov og Rett* 2008 s. 596.

på det siste kan nevnes artikler/dokumentarer hvor pressen selv, etter å ha gjort sine undersøkelser, avdekker kritikkverdige forhold, som hvis de stemmer, vil innebære at den eller de involverte har begått noe straffbart.¹⁵

Det viser seg ofte i ettertid at slike beskyldninger enten var vitterlig usanne eller at de i alle fall ikke fullt ut lar seg dokumentere fra pressens side.

Etter EMDs faste og langvarige praksis omkring pressefrihetssaker går følgende formulering igjen, som beskrivende for rammen for pressefriheten i slike tilfeller:

[P]rotection of the right of journalists to impart information on issues of general interest requires that they should act in good faith and on an accurate factual basis and provide «reliable and precise» information in accordance with the ethics of journalism.¹⁶

Her ser vi for det første at forutsetningen er at det dreier seg om temaer av allmenn interesse («general interest») – et poeng jeg allerede har nevnt ovenfor. For alminnelig undersøkende journalistikk er denne forutsetningen som regel oppfylt. De videre kravene om god tro og presist faktisk grunnlag i samsvar med presseetikken anvendes i praksis slik at det hele bunner og grunner i en totalvurdering av om publiseringen var resultat av et aktsomt journalistisk håndverk.

I denne vurderingen er det ikke avgjørende om den publiserte informasjonen (beskyldningene) kan bevises i ettertid, men heller om det var rimelig – pressens samfunnsrolle tatt i betraktning – å publisere informasjonen på publiseringstidspunktet.

Høyesterett har for sin del sammenfattet denne helhetsvurderingen slik:

EMDs praksis viser at det ved den konkrete avveiningen må foretas en vurdering etter flere kriterier. Av disse finner jeg grunn til å fremheve graden av allmenn interesse, beskyldningens karakter, derunder om beskyldningen klassifiseres som «value judgment» eller «factual statement», om den retter seg mot offentlig person eller privatperson, samt graden av aktsomhet, derunder om og eventuelt i hvilken utstrekning media på publiseringstidspunktet hadde holdepunkter i faktum for at påstanden var sann. Generelt vil ytringen ha et sterkt vern dersom den gjelder forhold av allmenn interesse, verdivurderinger, videreformidling, offentlig person, og det foreligger sterke holdepunkter for at påstanden var sann. Motsatt: Gjelder saken beskjeden allmenn interesse, faktapåstander, egen fremsettelse, privatperson, og det foreligger svake holdepunkter for at påstanden var sann, har ytringen et mindre sterkt vern.¹⁷

¹⁵ Som sagt tidligere i dette kapittelet, må beskyldninger ikke dreie seg om straffbare/ulovlige forhold for å bli ansett som ærekrenkende, men slike beskyldninger er så klart ærekrenkende at de egner seg godt som eksempler.

¹⁶ Tønsbergs Blad og Haukom mot Norge (EMD 1. mars 2007) avsnitt 89.

¹⁷ Rt-2003-928 (Boplikt) avsnitt 44

Det er kanskje ikke så enkelt å bli mye klokere av dette når det gjelder å vurdere et konkret tilfelle – særlig ikke når man som journalist/redaktør skal foreta vurderingen før publisering. En forenkling kan formuleres på denne måten: Dersom man som journalist forholder seg til presseetikkenes krav til *kildekritikk og -kontroll* og til den kritiseres rett til *samtidig imøtegåelse* (eventuelt senere krav på *tilsvar* og journalistens plikt til å *korrigere faktiske feil*), vil man som klar hovedregel kunne regne med at saken står seg juridisk. Dette gjelder også dersom «sannheten» senere skulle vise seg å være annerledes enn hva den publiserte artikkelen formidlet.

Noen konkrete eksempler fra rettspraksis kan illustrere dette:

Et meget godt eksempel på at forsvarlig kildekritikk og -kontroll, kombinert med reelt tilbud om samtidig imøtegåelse, kan føre til frifinnelse finner man i den såkalte «Minnefondsaken».¹⁸ Her hadde TV2 i nyhetsreportasjer formidlet beskyldninger fra styret i en ideell stiftelse mot en navngitt advokat som hadde ansvar for den daglige forvaltningen, om at advokaten urettmessig hadde tatt penger fra stiftelsen. Av reportasjen gikk det frem at beskyldningene kom fra styret, og at det også i et internt notat hos Fylkesmannen (som den gang hadde ansvar for kontroll med regnskap i stiftelser) var stilt spørsmål ved størrelsen på visse utbetalinger til den samme advokaten. Advokaten fikk tilbud om å imøtegå beskyldningene, men avslo tilbudet under henvisning til at det på det tidspunktet ikke var rettet noe formelt krav mot ham fra styrets side. Dette gikk også frem av reportasjen. Senere gikk styret til sak, men fikk ikke medhold – advokaten ble frifunnet. Advokaten gikk så til ærekrenkelsessak mot TV2, fordi de vitterlig hadde publisert usanne, ærekrenkende beskyldninger mot ham.

Høyesterett la stor vekt på at det av reportasjen fremgikk at beskyldningene kom fra styret (åpen kilde) og at beskyldningene til en viss grad var underbygget av bemerkninger gjort i et notat hos en offentlig instans. Dette gjorde at det var forsvarlig av journalisten å bringe beskyldningene ut i offentligheten – ettersom det har stor allmenn interesse å få innsyn i hvordan midlene i ideelle stiftelser forvaltes av dem som er betrodd en slik oppgave. Det siste og avgjørende momentet var spørsmålet om advokaten hadde fått rimelig mulighet til å komme til orde med sin versjon. Her ble det avgjørende at TV2 kunne dokumentere den kontakten som hadde vært mellom journalisten og advokaten før sendingen. I dette tilfellet kunne journalisten legge frem kopi av en telefaks til advokaten, der det fremgikk at det hadde vært telefonisk kontakt tidligere, og hvor journalisten gjenga de konkrete punktene (beskyldningene) som advokaten ble bedt om å kommentere. Telefaksen ble avsluttet med å

¹⁸ Rt-2003–1190

sette en endelig frist for tilbakemelding, og med en klar opplysning om at saken ville bli sendt i angjeldende nyhetssending, med eller uten hans kommentar.

Kravet til samtidig imøtegåelse er nærmest ufravikelig i slike ærekrenkelsessaker – den som får beskyldninger rettet mot seg, må ha hatt muligheten til å imøtegå/kommentere dem. Dette gjelder med andre ord i jussen som i presseetikken.

Når det derimot gjelder krav til kildekritikk og -kontroll, er dette en mer relativ størrelse. For det første vil kravet selvfølgelig variere, avhengig av alvorlighetsgraden i beskyldningen. I visse situasjoner vil imidlertid kildens status i seg selv gjøre at pressen uten videre kan videreformidle beskyldningen (forutsatt, som sagt, at den beskyldte får anledning til å imøtegå den), uten ytterligere undersøkelser eller vurderinger av kildens troverdighet.

Dette gjelder i alle fall referater fra offentlige straffesaker, hvor det normalt vil være rettmessig å gjengi innholdet i påtalemyndighetens siktelsener, uten at pressen skal måtte gå god for beskyldningen. Det samme vil i utgangspunktet gjelde for referater fra offentlige forhandlinger i enhver sammenheng (sivile rettssaker, debatter i Stortinget og andre folkevalgte organer mv.). På bakgrunn av rettspraksis er det også forsvarlig å anta at gjengivelse av beskyldninger som fremgår av offentlige dokumenter (uavhengig av om de er offentliggjort), ut fra samme forutsetninger kan publiseres uten nærmere undersøkelse av troverdigheten.¹⁹

Dette beror dels på at pressen i utgangspunktet må kunne anta at innholdet i offentlige dokumenter er kvalitetssikret, dels på at innholdet i offentlige dokumenter per definisjon har offentlig interesse.

Det er ellers slik at pressen generelt har videre rammer når det er åpne kilders beskyldninger som videreformidles, enn når beskyldningene står for pressens egen regning – herunder medregnes videreformidling av anonyme kilders påstander. Når pressen henviser til anonyme kilder, vil verken publikum eller domstolene ha mulighet til å selv vurdere troverdigheten til kilden, og heller ikke om det var aktsomt av pressen å bygge på vedkommende kilde. Pressen fremstår i slike situasjoner nær sagt som selve kilden, og vil derfor også bli stilt overfor strengere krav til øvrig dokumentasjon enn hva som gjelder ved

¹⁹ Eksempelvis Bladet Tromsø og Stensaa mot Norge (EMD, 20. mai 1999) og Tønsbergs Blad og Haukom mot Norge (EMD, 1. mars 2007). Se også Trond Hatland, «Grenseoppgang fra Strasbourg i Tønsbergs Blad-saken», *Jussens Verner* 2007 s. 306 om den saken spesielt, og Jon Wessel-Aas, «Ikke skyt pianisten – om pressens videreformidlingsrett», *Lov og Rett* 2003 s. 421, hvor adgangen til å videreformidle åpne kilders påstander generelt behandles.

videreformidling av åpne kilders påstander.²⁰ Se for øvrig nærmere om kravene til dokumentasjon under pkt. 5.2 nedenfor.

Det er i forlengelsen av dette poenget også slik at jo mer av dokumentasjonen og kildene som «deles» med publikum, desto større rom vil pressen gis ved en senere juridisk vurdering. Tanken er at jo bredere grunnlag man gir publikum, desto enklere vil det være for publikum å vurdere sannhetsgehalten/troverdigheten i sakens enkeltheter. Dette er også et hovedsynspunkt i presseetikken – og således ser man også på dette punktet at en bevisst holdning til alminnelige presseetiske grunnprinsipper under arbeidet og ved publisering langt på vei sikrer mot domfellelse i en eventuell ærekrenkelsessak.

I det følgende punktet skal vi se nærmere på hvordan de prinsippene som er gjennomgått ovenfor, kan håndteres og tas hensyn til i selve den journalistiske prosessen frem til og med – og i visse tilfeller også etter – publisering.

5. Konsekvenser for det praktiske journalistiske arbeidet

5.1 Generelt

Det generelle hovedbudskapet i avsnittet ovenfor var at en journalist som holder seg innenfor den gode presseetikks rammer, stort sett kan regne med at det publiserte arbeidet også er uangripelig, rettslig sett. Andre kapitler i denne læreboken tar for seg selve presseetikken, og jeg skal derfor ikke foreta en generell gjennomgang av denne. Jeg skal fokusere på noen sentrale problemstillinger som dere som kritiske, undersøkende journalister vil møte, og som det er essensielt å håndtere korrekt, dersom journalistikken skal prøves av domstolene i en senere ærekrenkelsessak.

5.2 Dokumentasjon av det journalistiske forarbeidet

For det første vil det ha fremgått at kravet til dokumentasjon for påstander som formidles, er sentralt dersom det rettes beskyldninger mot identifiserbare personer eller organisasjoner. Det er imidlertid ikke bare dokumentasjon for selve innholdet som er viktig; ved en prøving av det journalistiske håndverket vil man også bli utsatt for en mer eller mindre grundig granskning av de forskjellige elementene i *forarbeidet* til det som er publisert (den såkalte «research-fasen»).

²⁰ Se Eggen, *op cit*, og Wessel-Aas, *op cit*. Se også sitatet fra Høyesterett inntatt ovenfor, jf. fotnote 15.

I den sammenheng er det viktig å huske på at i en slik rettssak vil det være pressen/journalisten som har bevisbyrden for at de påståtte undersøkelsene og kontakten med diverse kilder har funnet sted. Det samme gjelder innholdet i disse undersøkelsene og denne kontakten. Dette gjelder ikke minst i forbindelse med spørsmålet om eventuell kontakt med den omtalte selv, jf. særlig spørsmålet om vedkommende fikk rimelig anledning til samtidig imøtegåelse. Man kan ikke regne med at det er «enighet» om dette i ettertid.

Derfor er det generelt helt elementært at man som journalist sørger for å dokumentere så mye som mulig av det som foretas av arbeid før publisering. Å spare på all skriftlig korrespondanse er i den sammenheng en selvfølge. Men også muntlig kontakt – typisk telefonsamtaler – må kunne dokumenteres i ettertid, og da er det ikke alltid nok at man kan vise til vanlige samtalelogger. Det er som regel *innholdet* i samtalene som er interessant.

Der hvor det praktisk er mulig, bør en journalist som arbeider med kritisk journalistikk, gjøre opptak av alle sentrale telefonsamtaler med kilder – og særlig med de kildene som selv vil kunne bli gjenstand for kritisk omtale. Det er fullt lovlig å gjøre «hemmelige» opptak av samtaler som man selv deltar i.²¹ Gjøres slike opptak uten at kilden opplyses om det, vil det riktignok oppstå visse presseetiske begrensninger i adgangen til å publisere opptakene, men det er en annen sak. Poenget er at slike opptak er lovlige, og at de først og fremst gjøres for å ha dokumentasjon for at samtalen har funnet sted, og at innholdet i samtalen kan dokumenteres i ettertid. Hvis vedkommende senere bestrider at han eller hun fikk mulighet til samtidig imøtegåelse – eventuelt utilstrekkelige opplysninger om hva som skulle imøtegås – vil et slikt opptak utgjøre gyldig dokumentasjon. Det samme gjelder selvfølgelig også der hvor en kilde påstår at den er gjengitt feil eller ufullstendig i det publiserte materialet.

Dersom slike opptak ikke er mulige eller ønskelige, finnes det flere måter å likevel sørge for en viss dokumentasjon på: For det første kan man etter en samtale oppsummere innholdet i for eksempel en e-post til vedkommende kilde. Da skaper man samtidig en skriftlig bekreftelse av samtalen. For det andre kan man – der hvor det ikke synes like naturlig med etterfølgende skriftlig bekreftelse overfor kilden – uansett lage et kort, datert notat om samtalen.

Bare det forhold at en journalist kan legge frem en ryddig fremstilling, helst i form av skrevne dokumenter og notater, av det arbeidet som er gjort før en publisering, vil skape et troverdig inntrykk overfor en domstol. Dette vil igjen kunne bidra til at det journalistiske håndverket vurderes som aktsomt. I den ovennevnte Minnefondsaken så vi betydningen av å

²¹ Det er derimot straffbart å benytte avlyttingsutstyr eller lignende til å avlytte eller gjøre hemmelige opptak av samtaler mellom andre, se straffelovens § 145a (som ganske sikkert vil bli videreført i den nye straffeloven som er under utarbeidelse, men da med ny henvisning).

kunne dokumentere hvordan retten til samtidig imøtegåelse var ivarettatt. En annen sak, som jeg selv prosederte for NRK, illustrerer viktigheten av god og ryddig dokumentasjon for hvilke kilder man har søkt informasjon hos.²² Saken dreide seg om en laserklinikk og den manglende virkningen av dyre behandlingstilbud som klinikken markedsførte og tilbød pasienter med til dels alvorlige medisinske diagnoser. Som dokumentasjon for hvilke kilder hun hadde vært i kontakt med om sakens medisinske og fysikkfaglige sider, kunne journalisten – blant annet i form av egne, systematiserte notater – redegjøre nøyaktig for kontakt flere år tilbake, med mer enn 30 fagkyndige eksperter fra inn- og utland. Av dommen fremgår det også at dette gjorde positivt inntrykk i favør av journalisten med hensyn til den totale aktsomhetsvurderingen – selv om det selvfølgelig også ble lagt vekt på en rekke andre momenter.

5.3 Imøtegælsesretten i praksis – «vanskelige» kilder

Som nevnt i innledningen til dette kapittelet, vil den kritiske, undersøkende journalisten ikke så rent sjelden støte på vanskeligheter når det kommer til konfrontasjonen med en av de mest sentrale kildene i enhver sak: den personen eller den organisasjonen som det kritiske søkelyset rettes mot. Det hører – etter mine erfaringer – til sjeldenhetene at denne kilden gladelig bidrar til å opplyse saken. Som regel søker vedkommende å unngå at saken får oppmerksomhet i det hele tatt, og i alle fall vil vedkommende forsøke å få så mye kontroll som mulig over hva som publiseres. Dette er for så vidt naturlige reaksjoner, men like fullt en utfordring for journalisten.

Det er av stor betydning at den som utsettes for beskyldninger, har fått en reell mulighet til å bidra med samtidig imøtegåelse. Dette forutsetter både at vedkommende gjøres i stand til å forstå *hva* han eller hun skal imøtegå, og at vedkommende får rimelig tid til å imøtegå dette. Som journalist må man derfor sørge for at vedkommende ikke bare har fått en generell forespørsel om å kommentere et angitt tema. Vedkommende må få så vidt konkretisert informasjon om de faktiske forholdene i kritikken/beskyldningen at han eller hun får mulighet til å svare direkte på kritikken/beskyldningene.

Enten vedkommende velger å svare eller velger å ikke benytte muligheten, kan det fort bli et problem for journalisten dersom premissene ikke var konkretiserte nok fra journalistens side. Man risikerer i begge tilfeller at vedkommende i ettertid vil fremføre at han eller hun ville ha kunnet korrigere en misforståelse eller ville ha valgt å benytte seg av imøtegælsesretten, dersom det hadde gått klarere frem at det forelå en konkret beskyldning.

²² RG-2004-618 (Laserklinikk)

For å ta et banalt, men illustrerende, tenkt eksempel: Hvis noen beskylder en bedrift for et konkret, ulovlig forhold – og denne beskyldningen ikke allerede ligger i dagen – nytter det ikke å kontakte bedriftens ledelse og spørre generelt om bedriften har begått ulovligheter i det siste. Uansett hvordan vedkommende velger å besvare et slikt spørsmål, kan man ikke si at imøtegåelsesretten er ivaretatt. Man må – før eller siden – konkretisere hvilket ulovlige forhold det dreier seg om.

Et annet problem er ofte at man – for eksempel for å unngå muligheten for at kilden i ettertid forsøker å påvirke andre, potensielle kilder til å holde tett, eventuelt fortelle en bestemt «historie» – ofte vil vente med konfrontasjonen til man har gått igjennom alle andre kilder. Dette kan være uheldig dersom det innebærer at konfrontasjonen med denne «hovedkilden» skjer så sent i prosessen at man ikke har «tid» til å vente på svar, selv om vedkommende har gyldig grunn til å vente med å besvare spørsmålene. Verken PFU eller domstolene vil vise særlig forståelse for publisering av beskyldninger uten den beskyldtes samtidige imøtegåelse, dersom dette skyldes at vedkommende ikke fikk rimelig tid til å besvare journalistens henvendelse. I den grad publiseringstidspunkt er viktig, bør man derfor sørge for at konfrontasjonen med den som det kritiske lyset rettes mot, skjer så tidlig som mulig – og i hvert fall så tidlig at man tåler en normal «forsinkelse» i responsen.

Av og til kan man nok få inntrykk av at dette til en viss grad utnyttes bevisst fra kildens side. Da gjelder det for det første å sørge for at man i dokumenterbar form gir vedkommende konkret informasjon om hva man vil ha svar på, jf. ovenfor, slik at «fristen» begynner å løpe. Hva som er rimelig tid til å benytte imøtegåelsesretten, kan jo først beregnes fra det tidspunktet imøtegåelsens tema er konkretisert.

Av og til kan man – særlig hvis man jobber med etermedier – oppleve det problemet at den som har imøtegåelsesrett, ikke ønsker å la seg intervju, men ønsker å få spørsmålene skriftlig, for så å besvare dem skriftlig. Selv om dette ikke alltid er i tråd med journalistens ønsker – enten fordi man da ikke får den umiddelbare konfrontasjonen eller fordi det skriftlige ikke passer for vedkommende medium – må man, til syvende og sist, som hovedregel akseptere dette. Hovedpoenget er tross alt at vedkommendes versjon skal ha mulighet for å komme frem.

En videre utvikling av denne problemstillingen kan være at vedkommende venter helt frem til publisering for så å «dynte» journalisten ned med store dokumentmasser som påstås å inneholde all informasjon som journalisten trenger for å belyse saken og/eller tilbakevise beskyldningene. Dette kan by på betydelige utfordringer. På den ene side kan man ikke som journalist velge å se helt bort fra faktisk mottatt informasjon som er relevant for saken. På den annen side skal ikke vedkommende kunne forpurre publisering, ved bevisst å misbruke retten til samtidig imøtegåelse. Her er det ikke mulig å antyde generelle løsninger. Én

mulighet som det kan være praktisk å vurdere, er å beskrive situasjonen uttrykkelig i den publiserte artikkelen/reportasjen og forsøke å gjengi essensen i den beskyldtes innsendte materiale med egne ord, kombinert med å legge den innsendte dokumentasjonen ut på mediets nettside, samt henviser til dette i artikkelen/reportasjen. I en etterfølgende rettssak – igjen er forutsetningen at det er publisert beskyldninger som viser seg å være feilaktige – vil det i alle fall bli «premiert» at man har benyttet de mulighetene man har hatt til å få frem den beskyldtes versjon.

Den siste varianten jeg vil nevne under dette delpunktet, er at vedkommende ikke benytter retten til samtidig imøtegåelse, men velger å be om tilsvaret etter at saken er publisert. I pressekreterser hører jeg ofte uttrykt den holdning at dersom vedkommende først har valgt å ikke benytte imøtegåelsesretten, kan han eller hun ikke kreve å få publisert et etterfølgende tilsvaret til de samme punktene. Hvorvidt dette er holdbart i et presseetisk perspektiv skal jeg ikke begi meg inn på å vurdere. Juridisk sett er det imidlertid ganske klart at man ikke kan praktisere en slik holdning i særlig utstrekning, dersom det viser seg at tilsvaret ville ha korrigert en i utgangspunktet feilaktig beskyldning i den opprinnelige publiseringen. Her gjelder imidlertid også at vedkommende ikke nødvendigvis har krav på at tilsvaret gjengis i sin helhet eller i samme form som innsendt – her vil det etter omstendighetene være opp til redaksjonen å vurdere lignende løsninger som ved mottagelse av store dokumentmengder rett opp mot publisering.

I det hele tatt gir muligheten for et fremtidig ærekrenkelsessøksmål grunn til å praktisere både retten til samtidig imøtegåelse og retten til tilsvaret på en så raus måte som man finner forsvarlig, i lys av kravene til redaksjonell uavhengighet og integritet.

5.4 Selvstendig plikt til å korrigere når nye opplysninger kommer frem

Det er ikke uvanlig at beskyldninger som er formidlet i dekningen av en tidligere fase av en sak, senere tilbakevises gjennom sakens behandling «der ute» i samfunnet. En beskyldning om et straffbart forhold tilbakevises gjennom en granskning eller en etterforskning, for eksempel. Dersom et medium har formidlet den opprinnelige beskyldningen, da den kom, vil mediet ha en selvstendig plikt til å omtale det senere utfallet som «renvasker» vedkommende. Dersom dette ikke gjøres, risikerer man å kunne bli holdt ansvarlig for ærekrenkelsen som lå i den opprinnelige dekningen. Dette illustreres blant annet i den tidligere omtalte bopliktssaken. Da Høyesteretts felle dom ble overprøvd av EMD, la EMD blant annet vekt på at avisen, da den mer enn en måned etter den opprinnelige artikkelen, fikk informasjon om at den omtalte personen likevel ikke hadde begått et slikt brudd på bopliktreglene som avisen først hadde skrevet, umiddelbart publiserte en artikkel

som korrigerer de feilaktige beskyldningene. Hadde dette ikke skjedd, er det grunn til å anta at EMD ville ha akseptert domfellelsen av avisen.

6. Litt om rettslige begrensninger i selve dokumentasjonsfasen

Ovenfor har jeg i prinsippet bare gjennomgått de rettslige begrensningene på hva som lovlig kan *publiseres*. I den grad jeg har kommentert forhold knyttet til arbeidet før publisering, har det bare vært snakk om forebyggende momenter når det gjelder å sørge for at det som publiseres, holder seg innenfor ytringsfrihetens rammer.

I det store og det hele er det også slik at de særlige rettslige begrensningene i pressefriheten først og fremst gjelder innholdet i det som publiseres. Det finnes meget få begrensninger når det gjelder adgangen til å samle inn dokumentasjon – ut over alminnelige handlingsforbud som gjelder for alle borgere. Journalister nyter i den sammenheng ingen spesielle privilegier, og journalister kan ikke begå straffbare handlinger for å skaffe seg dokumentasjon.

Det kan imidlertid være verd å minne om at selv om en kilde begår et lovbrudd – for eksempel brudd på lovfestet taushetsplikt – ved å gi en journalist informasjon, innebærer dette ikke at journalisten dermed begår lovbrudd ved å motta og/eller publisere den samme informasjonen.²³

Av særlige begrensninger som direkte gjelder for pressen, er den eneste praktiske begrensningen domstolslovens § 131a om forbud mot fotografering under forhandlingene i straffesaker, og av tiltalte i rettsbygningen eller på vei til eller fra rettsbygningen. Det finnes også enkelte andre fotoforbud ved spesielle forsvarsinstallasjoner, som vi ikke går nærmere inn på her. Ut over dette er det viktig å presisere at selv om adgangen til å publisere enkelte bilder – ut fra personvern hensyn eller andre hensyn – kan ingen forby eller nekte en journalist å ta bilder, uten at det finnes lovhjemmel for det. Og slike lovhjemler finnes stort sett ikke, ut over dem som er nevnt ovenfor.

Vår lovgivning er derfor lagt opp slik – i tråd med prinsippet om redaksjonell frihet under ansvar – at det i liten grad finnes særlige begrensninger i pressens adgang til å samle informasjon. Silingen kan derfor skje i redaksjonslokalene, i henhold til pressens egne redaksjonelle vurderinger og de rettslige rammene for pressefriheten.

²³ Den nevnte Plata-saken (Rt-2007-687) kan illustrere dette: Her ble politiet straffet for brudd på personopplysningsloven for å ha utlevert opptak fra et overvåkningskamera til NRK. NRK ble verken dømt for å ha tatt imot de samme opptakene eller for å ha publisert bilder fra opptakene.